

también es posible detectar cómo el cat. *estornell* n.m., documentado por primera vez a partir de Llull (*DECat* 3,787), ya aparece en el s. XI en función de sobrenombre en IB-31 Ss Guifret *Estornell* a.1085(or.) DocUrgell 7,138 (580-581).

– Para la fonética y fonología: al producirse la fijación de un antropónimo desde el lexema que se considera su étimo directo y que está presente en un territorio determinado, su expresión ha de reproducir el fonetismo característico de la lengua de ese territorio en el momento de su antroponimización. Esto significa que el análisis de los SN y NF puede ser útil a la hora de estudiar y comparar, diacrónica y sincrónicamente, los principios evolutivos de las diferentes variantes románicas, al mismo tiempo que servir de testimonio de diversos fenómenos lingüísticos. Por ejemplo: la sonorización de [-k-] > [-g-] (documentable en los dialectos galoitalicos) reflejada en apellidos como (CICÒNIA II.(+ -INU).1. >) *Cigognini* (728) y (FORMICA II.(+ -ONE).1. >) *Formigoni* (813), cuyas máximas concentraciones se dan en Milán y Mantova respectivamente; la diptongación condicionada por influjo metafonético de [e], característica de la Italia meridional, en apellidos como (AUCELLUS I.0.3. >) *Lauciello* (402), de muy alta frecuencia en Bari y Potenza; o la neutralización de [a] y [e] átonas propia del catalán oriental, observable en algunos SN medievales de este dominio lingüístico, como en (STURNELLUS I.0, cat. *estornell*) IB-31 Barthomeu *Astornell* fuster a.1497 FogatgeCatalunya 1,159 (582). No podemos olvidar que, en ocasiones, se registran también determinados SN y NF con una expresión que no es la esperable en el territorio donde se localizan, lo que se puede explicar, entre otras razones, por la influencia de movimientos poblacionales (tal es el caso de la documentación histórica del dominio asturiano del tipo «Pedro *Rousinol* a.1240(or.) CDCatedralLeón 8,69» [596], que invita a pensar en el posible origen catalán u occitano del portador).

– Para la lexicología: otra de las ventajas de la perspectiva panrománica de esta obra es, sin duda, la posibilidad de que el lector atisbe, a través de la antroponimia y su cartografía, la diferenciación léxica de las lenguas románicas y su potencial riqueza. En este sentido, juzgamos de gran interés el reparto de los NF *Peix/Peys* y *Poisson* en Francia. Los primeros, resultado de la antroponimización del occ. *peis* (< PISCE), se distribuyen fundamentalmente por el dominio de oc (743), mientras que los segundos, resultado de la fijación antroponímica del lexema preponderante en el dominio de oïl *poisson* (< *PISCIÓN), se concentran especialmente en el noroeste francés (766).

En definitiva, los aspectos positivos de esta obra superan con mucho las limitaciones, en buena medida inevitables por las características vinculadas a la concepción del diccionario, como el trato variable a la hora de conjugar la visión diacrónica (aplicada a la documentación medieval) y la visión sincrónica (aplicada a la documentación contemporánea) o el mayor o menor desarrollo de las distintas explicaciones ofrecidas, rasgo atribuible al sello personal de cada redactor del equipo investigador.

Sin duda alguna, recomendamos encarecidamente la lectura de este nuevo volumen del *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane* y aguardamos que el equipo del proyecto PatRom continúe presentando al mundo los frutos de un trabajo exitoso e imprescindible para las ciencias humanísticas.

Claudia Elena MENÉNDEZ FERNÁNDEZ
Universidad d'Uviéu

CARLES, Hélène / DALLAS, Marguerite / GLESSGEN, Martin / THIBAUT, André (2019): *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes von Walther von Wartburg* †. *Guide d'utilisation*. Strasbourg: ÉLiPhi/SLR, 269 p.

El *FEW*, el diccionari etimològic gal·loromànic de Walther von Wartburg, ha estat etiquetat com a «Un des plus beaux monuments des sciences du langage»¹ i, sens dubte, és l'obra més important de la

1. BÜCHI, Eva / CHAMBON, Jean-Pierre (1995): «“Un des plus beaux monuments des sciences du langage” : le *FEW* de Walther von Wartburg (1910–1940) », in ANTOINE, G. / MARTIN, R. (eds.) : *Histoire de la langue française 1914-1945*. Paris : CNRS-Éditions, p. 935-963.

lexicografia etimològica francesa i romànica. I, tanmateix, diríem que en el nostre àmbit és una obra relativament poc coneguda i poc utilitzada. A això hi poden haver contribuït factors diversos i potser un de no negligible és el fet que estigui majoritàriament redactat en alemany, que, desgraciadament, ja ha deixat de ser la llengua franca dels romanistes. Tanmateix, fins i tot per a una persona amb certs coneixements de lingüística històrica i un cert domini de l'alemany el primer contacte amb aquesta obra pot ser ben frustrant si no va precedit d'una formació prèvia. Tampoc hi ajuda gens el fet que la tradició de la lexicografia etimològica hispànica estigui dominada per la figura de Joan Coromines, la pràctica lexicogràfica del qual és com la nit i el dia respecte de la de Wartburg. Per això és molt benvinguda aquesta «guia d'utilització» del *FEW* escrita a vuit mans per Hélène Carles, Marguerite Dallas, Martin Glessgen i André Thibault, en una redacció que ha sofert diverses vicissituds i esglaonaments des d'una primera versió de 1997, tal com queda explicat en el prefaci (p. XIV).

Tornant enrere abans del prefaci, el llibre, presentat amb l'acurada i gairebé luxosa edició pròpia d'aquesta col·lecció, s'inicia amb una fotografia en blanc i negre de Wartburg, fotografia sense datar però amb un Wartburg ja gran, mirada clara lluny del focus de la càmera, somriure a penes insinuat. Segueix la taula de matèries, que s'allarga de la pàgina VII a la XII, ja que indica tots els apartats i subapartats en què s'organitza l'obra i que són, com comprovarem, un gran nombre; cada parell o tres de pàgines hi ha un títol o subtítol que es reflecteix a l'índex i això fa que sigui ben extens. Segueix el prefaci ja esmentat i encara una pàgina (p. XV) de consells per a la utilització d'aquesta guia.

El cos de la guia s'articula en deu capítols d'extensió i finalitats diferents. Una breu «Introduction» (p. 1-4) i també a tall introductorio un capítol intitulat «Historique» (p. 5-20) on es fa una semblança de Wartburg i s'explica la història del *FEW*, des de la concepció de l'obra en el primer decenni del segle XX (p. 8) fins a l'actualitat, quan l'obra ha estat posada en línia. És interessant la divisió que es fa entre la «Histoire externe» (p. 8-12), on s'expliquen les diferents seus on s'ha fet el diccionari, els col·laboradors de l'obra i els directors posteriors a la mort de Wartburg, i la «Histoire interne» (p. 12-15), amb les bases metodològiques, la creació de l'estructura dels articles i del diccionari o l'evolució del mètode amb la inclusió de noves categories de mots (mots de l'argot, tecnicismes, etc.). Els darrers apartats d'aquest capítol es dediquen a la continuació de l'obra després de la mort de Wartburg, amb la reelaboració de les lletres A- i, selectivament, de la B-, el complement bibliogràfic i altres complements i la posada en línia de l'obra. Segueixen dos capítols dedicats, respectivament, a la macroestructura (p. 21-42) i la microestructura (p. 43-82) del *FEW*. Aquests dos capítols són els més extensos d'aquesta guia, junt amb el setè, que, no obstant i com veurem, no tracta tan directament del *FEW*.

El capítol 3, «La macrostructure du *FEW*», presenta l'organització general dels volums del diccionari, tant dels materials etimològitzats com dels no etimològitzats, i els complements que es troben en aquests 25 volums (p. ex., índexs parcials). Potser no serà sobrer recordar aquí que, al revés que en les obres de Coromines, en el *FEW* la nomenclatura són els ètims, i que aquests no estan presentats en ordre estrictament alfabètic, sinó segons la llengua d'origen: ètims llatins, grecs, de llengües de substrat o onomatopeies (toms 1-14 i els refosos 24-25), ètims germànics (toms 15 a 17), anglicismes (tom 18), orientalismes (tom 19) i altres ètims (tom 20). Els toms 21-23 són la segona part de la macroestructura del *FEW* i inclouen els elements d'etimologia desconeguda que, aleshores, s'ordenen per un criteri semàntic o conceptual. Al llarg del capítol s'expliquen tant aspectes de la concepció de l'obra com també coses molt pràctiques, com és ara els toms que tenen paginació contínua o discontinua en les diferents seccions, o els detalls de l'alfabetització que fa que la C-, la K- i la Q- (només les inicials i només en els ètims dels volums 1-14 i 24-25) estiguin unificades en l'ordre alfabètic; en canvi, per als ètims germànics la unificació s'ha fet en K-. Entre els aspectes de tipus més conceptual, cal entendre que els toms 18 a 20 recullen els ètims entrats després del període de formació de les llengües romàniques, a partir de l'any 1000. En aquest capítol s'assenyalen també algunes incongruències, com que els préstecs alemanys moderns estan amb els germanismes antics i no en el volum 20, de préstecs d'altres orígens (nota 54, p. 26). Conèixer aquests detalls de l'estructura de l'obra no només serveix per saber on trobar la informació que hom cerca en un moment determinat; serveix també per entendre les estratègies i el pensament de Wartburg. El lector també hi trobarà indicacions de quan cal consultar complementària-

ment altres obres a més del *FEW*; unes indicacions ben útils per a qui vulgui emprendre determinada recerca.

El capítol continua amb la presentació dels volums de «desconeguts», els mots per als quals no es va poder proposar una etimologia en el seu moment i que es van recollir, com hem dit, amb una ordenació semàntica. Per als materials recollits en els volums dels desconeguts s'han de prendre algunes precaucions, ja que molts d'aquests mots han estat després objecte d'una etimologització i també s'hi han detectat doblats, mots que apareixen entre els desconeguts però que, en realitat, ja estaven etimologitzats en algun altre lloc del diccionari. Per treballar amb els materials d'aquests toms cal consultar totes les obres complementàries i índexs que es proposen a la guia.

Una altra part d'aquest llarg capítol tercer està dedicada al *Complément bibliographique*, una eina indispensable on es troben les abreviatures utilitzades, tan geolingüístiques com bibliogràfiques, la cronologia de les fonts, el recull de ressenyes i obres crítiques aparegudes al voltant del *FEW*, etc. Cada un d'aquests apartats del *Complément* és presentat, i explicades les seves particularitats. Finalment trobem la descripció de l'índex; els dos gruixuts volums d'índex que substitueixen els índexs parcials que es publicaren en cada volum; una eina indispensable tot i no recollir la totalitat de formes del *FEW* ("només" recull 275.000 entrades, p. 38). La seva versió en línia permet fer cerques més àgils.

El capítol quart, *La microstructure du FEW*, tracta amb tot detall els elements presents a l'interior dels articles, la manera com estan presentats i el significat de cada un d'ells; des de la numeració que estructura els articles o l'ordre geogràfic en el qual es presenten els mots tractats, fins a l'ús de la tipografia i el significat dels diferents tipus de parèntesis, cometes o caràcters espaiats o en negreta. Aquest pot semblar un capítol més àrid, però és una part indispensable per a qualsevol lector del *FEW*, i també una font de reflexió per a qualsevol persona que s'interessi per la lexicografia.

Com a complement del capítol dedicat a la microestructura, trobem a continuació un capítol dedicat a la lectura comentada d'alguns articles del *FEW* (p. 83-119). Aquest capítol és molt didàctic i és fàcil gaudir de la seva lectura; és l'aplicació pràctica de tot el que s'ha explicat anteriorment. S'hi comenten detalladament els articles ANTE ANNUM (article breu) i, com a complement per mostrar alguns aspectes que no apareixen en el primer, ASININUS. Les diferents parts i informacions de l'article s'esmicolen i s'expliquen detalladament, amb l'ajuda de fotografies amb marques de color. A continuació es presenta també un article deonomàstic (ARTOIS) per a donar també una mostra d'aquest tipus d'articles.

Encara s'inclou en aquest capítol un article escrit en alemany (PAGINA), amb la intenció de demostrar que els «lecteurs non-germanophones sont parfaitement en mesure d'utiliser le *FEW*» (p. 83). Una afirmació que potser peca d'optimista, tot i que tampoc m'atreveixo a afirmar-ho categòricament. Recordo clarament la meua primera aproximació al *FEW*, per fer un treball de curs essent encara estudiant de llicenciatura, amb una llengua romànica com a llengua materna, algunes altres llengües romàniques més o menys conegudes i amb uns coneixements mínims d'alemany. I sense cap tipus de formació o indicació prèvia, però amb bastanta tossuderia per extreure'n alguna cosa. L'estratègia de llegir primer el comentari es va fer aviat evident tenint en compte que el comentari era l'única cosa "llegible" de l'article que m'interessava i, deixant de banda l'ús de majúscules en els substantius, ni tan sols se'm va posar el problema de si aquest alemany tenia alguns trets particulars (p. 105-106), ja que no tenia prou competència en aquesta llengua per apreciar-ho. Però, possiblement, si no hagués pogut accedir al comentari redactat en alemany, difícilment hauria pogut intentar endinsar-me en tot l'article. La meua impressió és que un lector no germanòfon només pot utilitzar el *FEW* amb una formació prèvia com la que ofereix aquesta guia i, encara, segurament li serà molt útil si pot disposar d'una traducció del comentari. Si li manca la formació prèvia o els coneixements d'alemany, possiblement sigui una tasca massa complicada. Per això és tan important aquest manual, perquè ofereix la formació i l'ofereix en una llengua romànica. Cal dir també que, en l'article escollit per fer aquesta presentació d'un article en alemany, PAGINA, el comentari és extremadament breu i potser no gaire representatiu. En molts articles el comentari és molt més extens i complex.

I, finalment, el capítol es clou amb dos breus comentaris d'altres articles: AUDIRE, per mostrar com es pot utilitzar el comentari i com aquest orienta el lector en el cas d'articles amb gran abundància de

material, i ARMATÛRA com a mostra d'un article redactat en el moment de la refosa de la lletra A-, on els redactors, en aquest cas Jean-Pierre Chambon, han dut a l'excel·lència els objectius de l'iniciador del diccionari, amb una anàlisi semàntica acurada, una major atenció a l'occità o a la precisió de les dades filològiques.

El capítol sisè, «Les éléments et ouvrages complémentaires» (p. 120-127), és un capítol breu on es presenta la visió interna dels directors de l'obra que s'expressa en els prefacis dels diversos volums; la visió externa, amb un resum succint de les ressenyes que ha rebut l'obra; i obres complementàries com el Bloch-Wartburg o la bibliografia dels diccionaris dels "patois" gal·loromànics, l'índex de Billy i alguns altres articles, particularment sobre mots-fantasma.

Molt més extens és el capítol setè, «L'univers du FEW : la lexicographie galloromane» (p. 128-205). En aquest capítol es presenten els diccionaris i altres obres sobre el lèxic, històriques i diatòpiques, anteriors i posteriors al FEW, i que constitueixen la xarxa on el FEW s'inscriu, i que han de ser utilitzades també pels investigadors que utilitzen el FEW. S'hi presenten des de diccionaris antics, anteriors al FEW, fins a bases de dades lexicals i textuais; des de diccionaris de toponímia o antroponímia als atlas lingüístics. Un veritable arsenal d'eines científiques, actualitzat amb els enllaços per a les obres disponibles en línia, i que, tot i que potser es pot considerar que estrictament no forma part d'una guia d'ús del FEW, és un recurs completíssim per a qualsevol investigador. En l'esperit de la guia, es donen consells sobre com explotar aquestes obres i les seves qualitats i virtuts o les precaucions que cal tenir en el seu ús; de moltes d'elles, se'n reproduïxen fotografies o captures de pantalla d'un article o pàgina determinat per il·lustrar la seva presentació i contingut.

Encara aquest capítol es complementa amb un paràgraf intitulat «L'ouverture vers la Romania» (p. 194-203), on es presenta molt succintament la lexicografia etimològica de les altres llengües romàniques, reenviant a la bibliografia corresponent, i on es fa una presentació més extensa, entre altres, del *LEI, Lessico etimologico italiano*, concebut per Max Pfister com a "fill" del FEW, o del *DÉRom, Dictionnaire étymologique roman*, dirigit per Éva Buchi i Wolfgang Schweickard.

Cal fer notar, doncs, que aquest volum, a més d'una guia d'utilització del FEW, és una guia d'utilització de moltes altres eines de la recerca sobre el lèxic gal·loromànic. Evidentment aquestes obres s'hi tracten amb molta menys profunditat, però només el fet de tenir-les reunides i breument comentades ja converteix la guia en un recurs utilíssim.

En el capítol següent ja s'arriba a la conclusió de la guia. «Pour l'exploitation du FEW» (p. 206-209) resumeix els objectius de la pròpia guia i posa en relleu que, sense que el FEW sigui evidentment una obra per a un gran públic, diversos especialistes en diverses matèries en poden treure profit i han d'utilitzar-lo; i exposa alguns camps, que no són estrictament l'etimologia gal·loromànica, en els quals s'ha explotat el diccionari de Wartburg.

A partir d'aquí hi trobem la «Bibliografia» (p. 210-226) i una sèrie d'annexos. En primer lloc, un glossari alemany-francès (p. 227-239) on es recullen els termes més habituals utilitzats en el FEW i llurs abreviatures. Aquest glossari està elaborat per André Thibault i hauria d'acostar els lectors no germanòfons a la interpretació de les nocions més bàsiques que apareixen en el redactat del FEW. És una idea didàctica i inclou no només termes de la lingüística sinó de tot tipus de mots que apareixen sovint en la redacció del FEW i en els comentaris. Potser serveixi per fer perdre la por a algun lector i acostar-lo als comentaris dels articles. Tanmateix, avui en dia és possible que la majoria de lectors interessats copïin el text en una eina de traducció automàtica per Internet, cosa que potser dona resultats més immediats i útils si no coneixen l'alemany, però els farà perdre l'acostar-se a l'estil i la llengua originals.

El següent apartat dels annexos és el *Begriffssystem* (p. 240-255), el sistema onomasiològic elaborat per Wartburg i Rudolf Hallig, que serveix per classificar els «desconeguts» i que es presenta aquí en la seva versió francesa. S'hi inclou també la remissió a la pàgina i volum on es presenten els mots associats a cada categoria semàntica; en el cas que en el FEW no hi hagi «desconeguts» d'una categoria determinada, s'indica amb un signe de conjunt buit (p. ex., els ocells àrtics o els ocells de corral per als quals no hi ha mots d'origen desconegut i, per tant, no estan recollits en cap pàgina).

Un altre annex és el recull d'índexs parcials (els que apareixen en els diferents toms) i de suplementes (p. 256-257), els mapes (p. 258 i 259, pàgines a color sense numerar; el curiós mapa amb la línia rinxolada de l'ordre de citació dels diferents dialectes i parlars, el *Strichreihenfolge*, és a la p. 58), addendes al *Complément* des que es va publicar (p. 261-263). I es clou amb un índex de conceptes (p. 265-269), que inclou conceptes teòrics (p. ex. 'diasistema') però també títols o sigles d'obres, glotònims, sigles i noms d'institucions (p. ex. ATILF); en canvi, no hi ha un índex antroponímic, que també hauria estat benvingut per fer patent els noms de col·laboradors i successors de Wartburg en aquesta magna obra.

Tot i que, com es diu a la p. 3, la finalitat d'aquesta guia no és la descripció del *FEW*, sinó proporcionar al lector eines per respondre a les preguntes de com trobar el que vol cercar-hi i com treure el màxim profit de les informacions que s'hi recullen, en realitat també conté molts elements de descripció de l'obra.

És una obra extremadament didàctica, amb remissions d'uns llocs a altres (fins i tot la bibliografia remet als apartats on s'ha tractat cada obra), amb fotografies per exemplificar com són les obres que s'expliquen, amb crides d'atenció en llocs on cal, i, com hem dit, fins i tot amb fotografies d'articles del *FEW* marcats en colors per assenyalar-ne les diferents informacions i parts de què consten. En aquest sentit, la voluntat de fer accessible el *FEW* és ben patent; una obra que ha guanyat una fama d'obscura i difícil, que possiblement en l'àmbit hispànic sigui poc coneguda i que sens dubte mereix ser difosa i coneguda.

Per als qui admirem i estimem l'obra de Wartburg i els seus continuadors aquest llibre és motiu d'especial goig; escrit per veritables coneixedors del tema, ens permet aprendre'n encara més coses. Escrita en francès, i per tant més accessible al públic catalanòfon o hispànic, aquesta guia és un mitjà immillorable per a què més persones s'hi acostin i puguin conèixer i valorar aquest gran diccionari.

Maria-Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

CASSANY, Enric / DOMINGO, Josep Maria (2018): *Història de la Literatura Catalana, vol. V. Literatura contemporània (I). El Vuit-cents*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona, 629 p.

L'any 2018, Enciclopèdia Catalana, l'Editorial Barcino i l'Ajuntament de Barcelona van publicar el volum cinquè de la *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, i dedicat a la literatura del vuit-cents. Enric Cassany i Josep Maria Domingo van ser els encarregats de dirigir-lo i de coordinar les aportacions d'una nòmina d'especialistes que, com ells, en les darreres dècades han fet avançar l'estudi de la literatura catalana del segle XIX: Ramon Bacardit, Enric Cassany, Miquel M. Gibert, Joan-Lluís Marfany, Joan Mas, Ramon Pinyol, Josep Maria Sala Valldaura i Joan Santanach.

Els dos grans blocs de contingut del volum, titulats «La vida literària, de la crisi de l'Antic Règim a l'ordre liberal» i «Renaixença i literatura catalana, 1859-1893», estan formats per quatre i quinze capítols respectivament, i són encapçalats per un important pròleg que, malgrat la seva brevetat, és de lectura imprescindible per situar i comprendre la profunditat dels treballs que s'apleguen i l'esperit amb què els directors s'aventuren «a historiar la literatura catalana del vuit-cents» amb la «incomoditat de veure's esmerçant esforços en una activitat diversament suspecta —i per a molts, en l'àmbit dels estudis literaris, simplement desnonada» (p. 15).

És innegable que en començar a llegir aquest cinquè volum de la *Història de la literatura catalana*, semblantment al que passa quan es llegeix qualsevol dels quatre volums que l'han precedit, ens envaeix la pregunta formulada per Hans Ulrich Gumbrecht en el títol del seu provocatiu article: «Shall we continue to write histories of literature?» (Gumbrecht 2008). I de la mateixa manera que el crític no respon de